

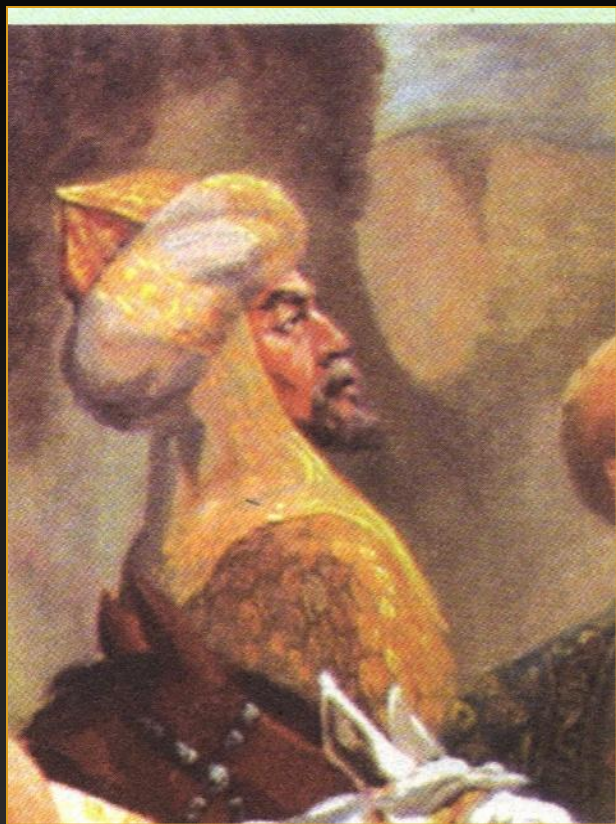

**ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНЫҢ ҚҰРЫЛУЫ,
ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ «ҚАЗАҚ»
ЭТНОНИМИ ТУРАЛЫ. ҚАЗАҚ-
ЖОҢҒАР ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫ
(XV-XVIII ҒҒ.)**

ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНЫҢ ҚҰРЫЛУЫ ЖӘНЕ НЫҒАЮЫ

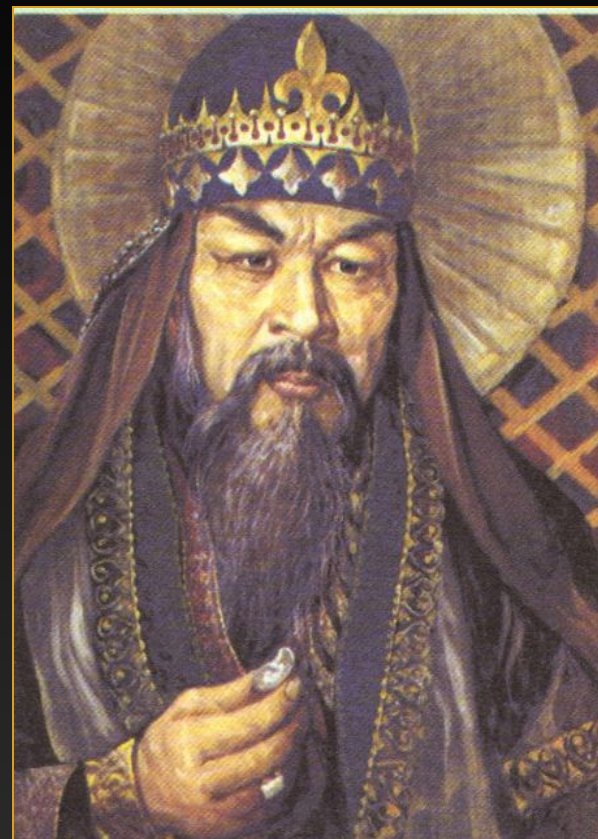
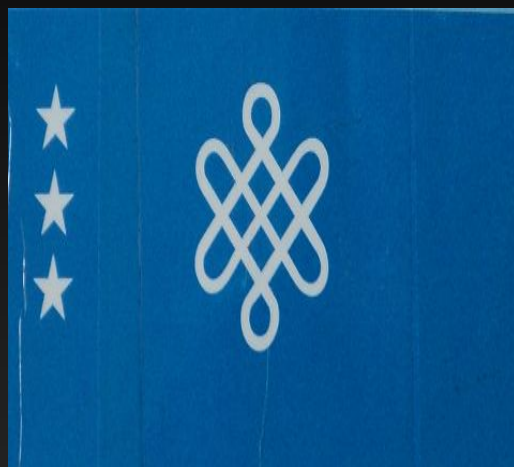
- *Қазақ хандығы — шаруашылықтың дамуы, өндіргіш күштердің өсуі, феодалдық қатынастардың қалыптасуы нәтижесінде ерте заманнан бері Орта Азияның ұлан-байтақ өңірін мекендеген көшпенді этникалық топ — қазақ халқының негізінде бірігуі арқылы XV-ғасырдың орта шенінде құрылды. Қазақ хандығының құрылуына 1457-жылдан кейін Керей мен Жәнібек сұлтандардың Әбілхайыр хан үстемдігіне қарсы күрескен қазақ тайпаларын бастап шығыс Дешті-Қыпшақтан батыс Жетісу жеріндегі Шу мен Талас өңіріне қоныс аударуы себеп болды.*

ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНЫҢ НЕГІЗІН САЛУШЫЛАР

Керей хан

Суретші: Н.Қарымсақов

Жәнібек хан

Суретші: А.Бұхарбаев

МҰХАММЕД ХАЙДАР ДУЛАТИ «ТАРИХ-И-РАШИДИ»

«Ол кезде Дешті Қыпшақты Әбілхайыр хан биледі. Ол Жошы әулетінен шыққан сұлтандарға күн көрсетпеді. Нәтижесінде Жәнібек хан мен Керей Моғолстанға көшіп барды. Есенбұға хан оларды құшақ жая қарсы алып, Моғолстанның батыс шегіндегі Шу мен Қозыбас аймақтарын берді. Олар барып орналасқан соң, Әбілхайыр хан дүние салды да, өзбек ұлысының шаңырағы шайқалды. Ірі-ірі шиеленістер басталды. Оның үлкен бөлігі Керей хан, Жәнібек ханға көшіп кетті. Сөйтіп, олардың маңына жиналғандардың саны 200 мыңға жетті. Оларды өзбектер - «қазақтар» деп атады. Қазақ сұлтандары 870 жылдары (1465—1466) билей бастады...».

О Р Ы С М Е М Л Е К Е Т І

С І Б І Р Х А Н Д Ы Ғ Ы

О Й Р А Т Ұ Л Ы С Ы

Ә Б І Л Қ А Й Ы Р Х А Н Д Ы Ғ Ы

Қ А З А Қ Х А Н Д Ы Ғ Ы

Х V ғ . А Я Ғ Ы Н А Қ А Р А Й

Қ А З А Қ Х А Н Д Ы Ғ Ы Н Ы Ң А Л Ғ А Ш Қ Ы Т Е Р Р И Т О Р И Я С Ы Ш А М А М Е Н 1 4 7 0 ж

К А С П И Й Т Е Ń І З І

А Р А Л Т Е Ń І З І

У З К Е Н Т

А Р К Ő К

Ш А Й Б А Н И М Е М Л Е К Е Т І

М О Ғ О Л С Т А Н

С О З А Қ

С Ы Ғ А Н А Қ

С А У Р А Н

Т Ү Р К І С Т А Н (Й А С Ы)

О Т Ы Р А Р

И С П И Д Ж А Б (С А Й Р А М)

Ш А Ш

ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНЫҢ АЛДЫНДАҒЫ ТАРИХИ МІНДЕТТЕР

- 1. Мал жайылымдарын пайдаланудың Деңізі-Қыпшақ даласында бұрыннан қалыптасқан дәстүрлі тәртібін қалпына келтіру*
- 2. Шығыс пен батыс сауда керуен жолы үстіне орнаған Сырдария жағасындағы Сығанақ, Созақ, Отырар, Яса (Түркістан) т. б. қалаларды Қазақ хандығына қарату.*
- 3. Қазақ тайпаларының басын қосып, қазақтың этникалық территориясын біріктіру.*

1470 жылы қыста Керей Түркістанға шабуыл жасады. Қазақ ханы Әз Жәнібектің үлкен баласы Махмұд сұлтан Созақ қаласын бағындырды, екінші баласы Еренжі Сауранды иемденді. Сауран түбінде қазақтардан соққы жеген Мұхаммед Шайбани Бұхараға қашты. Сөйтіп, Сырдария жағасындағы — Созақ және Сауран қалалары Қазақ хандығының құрамына кірді.

Керей ханның баласы Бұрындық хан тұсында (1480-1511) Сығанақ қаласы басып алынды. ХҮ ғасырдың ақырында Отырар, Яссы, Аркөк, Бозкент қалалары мен Түркістан аймағының бір бөлігі Мұхаммед Шайбаниға қарады. 1500 жылы Мұхаммед Шайбани ханның Дешті Қыпшақтан ығысып барып қос өзен аралығын (Мауереннахрды) жаулап алуы Орта Азия тарихындағы, әсіресе қазақ пен өзбек үшін елеулі оқиға болды. Бұл ең алдымен Қазақ хандығының жерін кеңейтіп, беделін арттырып, елдігін нығайтты.

*Қазақ хандығы Қасым хан тұсында (1511-1521жж.)
нығая түсті. «Тарих-и-Рашиди», «Шайбанинама»
және т.б. деректерге қарағанда ХҮІ ғасырдың екінші он
жылдығында Қасым хан қазіргі қазақ жерінің далалық
аймағын түгел бағындырды. Хандықтың шекарасы
оңтүстікте Сыр жағалауынан Жайық өзеніне дейінгі
аймақты қамтыды.*

*Қасым хан Ұлы князь Василий III (1505-1533) кезіндегі
Мәскеу мемлекетімен дипломатиялық қатынаста
болды. Осы кезеңде қазақ халқы туралы мәлімет
батыс Еуропаға да белгілі болды. Мәскеуге бірнеше рет
келген (1517, 1526) Австрия дипломаты Сегизмунд
Герберштейн өзінің дипломатиялық жазбаларында
Қазақ хандығы туралы баяндаған.*

«ҚАСЫМ ХАННЫҢ ҚАСҚА ЖОЛЫ»

- 1) Мүлік заңы (мал, мүлік, жер дауын шешу ережелері) ;
- 2) Қылмыс заңы (кісі өлтіру, ел шабу, мал талау, ұрлық қылмыстарына жаза);
- 3) Әскери заң (қосын құру, аламан міндеті, ердің құны, тұлпар ат);
- 4) Елшілік жоралары (шешендік, халықаралық қатынастарда сыпайылық, әдептілік);
- 5) Жұртшылық заңы (ас, той, мереке үстіндегі ережелер).

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ АЯҚТАЛУЫ

Қазақ халқының қалыптасуы ХҮ ғ. екінші жартысы мен ХҮІ ғ. бас кезінде, тәуелсіз Қазақ хандығы қалыптасқан кезде аяқталды. «Қазақ» (этноним) деген атаудың шығуы туралы көп пікір бар. Ең алғаш “Қазақ” сөзі мұсылман жазба деректеріндегі авторы белгісіз түркі-араб сөздігінде кездеседі. Ол сөздік мамлюктік Қыпшақ елінде құрылған деген болжам бар. Сөздік 1245 жылғы қолжазба түрінде жеткен. «Кезбе», «еркін» деген мағыналары берілген.

XVI ғ. 20 жж. Қасым хан қайтыс болғаннан кейін орын алған билік үшін күрес хандықты әлсіретті (Мамаш, Тахир, Бұйдаш, Ахмет, Тоғым). Хақназар ханды (1538-1580) «қазақтар мен қырғыздардың патшасы», «қазақтар мен ноғайлардың ханы» деп атаған. Шығай 1580-1582 жылдары хан болды. Тәуекел (1582-1598 жж.) Сыр бойындағы қалалар үшін Абдолламен күресті бастайды.

1594 жылы Тәуекел хан Ресейге достық келісім жасасу үшін Құлмұхаммед басқарған Қазақ хандығының тұңғыш ресми елшілігін жібереді. Тәуекел ханның бұндағы мақсаты Ресей мемлекетінің көмегімен Абдоллаға қарсы күресті жандандыру, Сібір ханы Көшімге қарсы одақ құру және 1588 жылы орыс әскерлері ұстап әкеткен өзінің немере інісі, Ондан сұлтанның баласы Оразмұхаммедті тұтқыннан босату болды. Оның жанында қазақтың әйгілі тарихшысы Қадырғали Жалайыр бар еді. 1595 жылы елшіге орыс патшасының жауап грамотасы тапсырылды. Онда орыс патшасы Тәуекел ханға Қазақ хандығын «өзінің патшалық қол астына алатынын» және «оқ ататын қару» жіберетінін уәде етті.

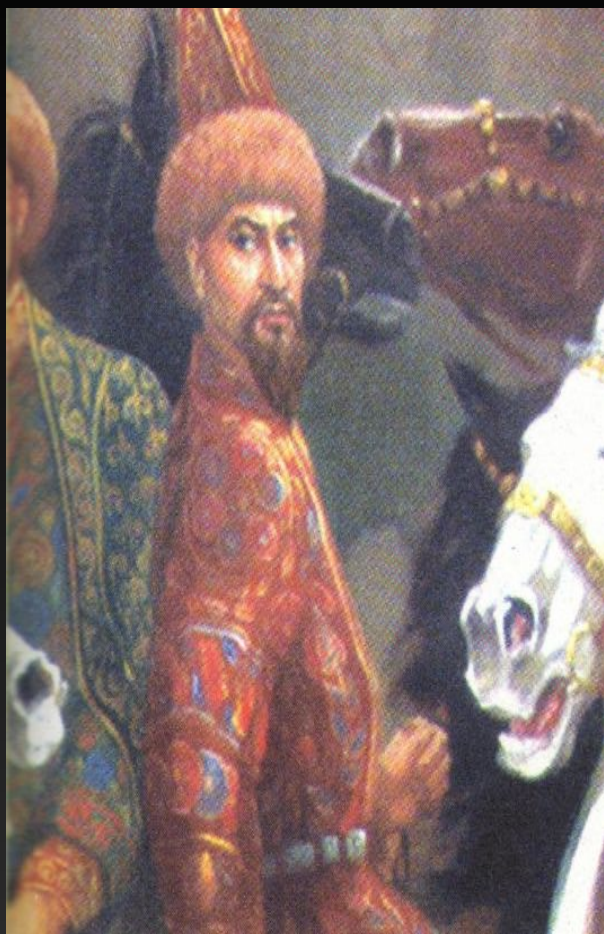

Есім хан (1598-1628 жж.) қазақ тарихында «Еңсегей бойлы ер Есім» деген атпен әйгілі болды, оған бұл атақ 1598 жылы азасы Тәуекел ханмен бірге Мауераннахрға жасаған жорықта ерлігімен ерекше көзге түскені үшін берілген екен. Есім – Шығай ханның баласы. Хан тағына отырған соң Бұхарамен бітім-шартын жасасып, Орта Азия қалаларымен бейбіт, экономикалық байланыс орнатуға ұмтылды. Қазақ хандығын бір орталыққа бағынған мемлекет етіп құруды

ЖОҢҒАР ХАНДЫҒЫ

*1635 ж. Жоңғар хандығының құрылуы
Ертіс маңы мен Жетісу
өлкесін жоңғарлардың
жаулап алу қаупін
туғызды. 1643 жылы
жоңғар қонтайшысы
Батур қазақ жеріне 50 мың
әскермен басып кіреді.
Орбұлақ шайқасы (Жәңгір
хан, Жалаңтөс)*

Жәңгірдің баласы Тәуке хан тұсында (1680-1718) Қазақ хандығы нығаяды.

Жеті жарғы - жеті әдеттік құқықтық жүйеден тұратын қоғамдық қатынастарды реттейтін салалардың жиынтығы. Олар: жер дауы, жесір дауы, құн дауы, бала тәрбиесі және неке, қылмыстық жауапкершілік, рулар арасындағы дау, ұлт қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

Билер кеңесін құрып, оның билік ауқымын кеңейтті.

1670 жылы билікке келген Ғалдан-Бошоқты қонтайшының тұсында оңтүстік Қазақстанға шапқыншылықтар жиіледі.

1710 жылы Қарақұмда Тәуке ханның бастамасымен қазақ жүздерінің біріккен жиналысы болды. Жиналыс нәтижесінде қазақтар жоңғарларға қарсылық көрсетуге шешім қабылданды

1713-1714, 1717 жылдардағы жоңғарлардың шапқыншылықтары қазақтар үшін ауыр болды.

1718 жылдың көктемінде Аягөз өзенінің бойында қазақ жасақтары мен жоңғар әскерлерінің арасында болған үш күндік қантөгіс ұрыста қазақтар жеңіліп қалды. Оған себеп: Әбілқайыр және Қайып сұлтандар өздерінің соғыс қимылдарын келісіп жүргізбеді. 1723 жылы көктемде жоңғарлар 70 мың әскермен жеті бағыттан қазақ жеріне тұтқиылдан басып кірді. 1727 ж «Қалмақ қырылған» . 1730ж Аңырақай шайқасы.

*НАЗАР ҚОЙЫП
ТЫНДАҒАНДАРЫҢЫЗҒА
РАХМЕТ!!!*

